

ANNA SUCHENI-GRABOWSKA
(12 VIII 1920 – 30 VII 2012)

Anna Sucheni-Grabowska urodziła się 12 sierpnia 1920 r. w Gidlach, koło Radomska, jako jedno z trójki dzieci Marii z domu Sławeta oraz Wincentego Sucheni, kolejnego właściciela miejscowej wytwórni narzędzi rolniczych założonej w 1865 r. przez Jej dziadka Jozafata. Rodzina Suchenich położyła ogromne zasługi dla rozwoju kulturalno-oświatowego miejscowej ludności, była zatem lubiana i szanowana. Jeszcze przed wojną (1938) Anna zdała maturę w warszawskim Liceum im. Juliusza Słowackiego, a następnie podjęła studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim. Po wybuchu wojny, jako dziewiętnastoletnia dziewczyna, włączyła się do konspiracji. Już w 1939 r. z Jej inicjatywy wystawiono na cmentarzu w Gidlach pomnik na grobie siedmiu lotników 2 Pułku Lotniczego z Krakowa, którzy zginęli nieopodal strąceni przez Niemców. W dokumencie gestapo z września 1944 r. występuje na trzydziestoosobowej liście najbardziej poszukiwanych działaczy i działaczek lokalnej konspiracji. Anna, od 1940 r. działała na terenie okręgu częstochowskiego w Narodowej Organizacji Wojskowej, potem od 1942 r. w Narodowych Siłach Zbrojnych – zapewne w tej części, która się scalała z Armią Krajową. Równolegle w latach 1943–1945 w ramach Służby Cywilnej Narodu organizowała kursy samokształceniowe, tam też na tajnych kursach akademickich w Częstochowie oraz w ramach Uniwersytetu Ziemi Zachodnich studiowała historię. Prawo skończyła zaś już po wojnie, w 1949 r. na UW. Po wojnie też, wobec choroby ojca, Anna stanęła na czele Zarządu rodzinnej fabryki. Majątek Suchenich nie podlegał nacjonalizacji, gdyż na jedną zmianę nie pracowało tam więcej niż 50 zatrudnionych. Komuniści jednak zamierzali przejąć rodzinną Fabrykę Suchenich. Wbrew naciskom Urzędu Bezpieczeństwa Anna przyjęła do pracy zwolnionego z aresztu pracownika. Stanowiło to pretekst do Jej aresztowania tuż przed wigilią 1949 r. Początkowo była więziona w nieludzkich warunkach, w brudnej piwnicy węglowej, następnie przewieziono Ją do aresztu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi (szefem tej placówki był Mieczysław Moczar). Dręczono Ją psychicznie i fizycznie; według

zachowanych świadectw nie tylko się nie załamała, ale nadto zorganizowała życie kulturalno-naukowe w celi. Zwolniono ją ostatecznie po ośmiu miesiącach, w sierpniu 1950 r. Dwa miesiące potem, zajęta wcześniej fabrykę, oficjalnie upaństwowiono.

Anna Sucheni-Grabowska przeniósła się wraz z mężem, Stanisławem, do Warszawy. Urodziła dwoje dzieci, Jacka i Dorotę. W 1950 r. zapisała się na seminarium doktorskie prof. Janusza Wolińskiego na UW, na które uczęszczała przez siedem lat. Od 1952 r. podjęła pracę naukową, początkowo jako asystent w Archiwum Głównym Akt Dawnych, a następnie od 1957 r. aż do emerytury w Instytucie Historii PAN; tam też w 1967 r. doktoryzowała się (promotorem był prof. Andrzej Wyczański), a następnie habilitowała w 1974 r. Dzięki znajomości języków obcych była stypendystką naukową we Francji, w Austrii i we Włoszech. Mimo licznych publikacji, z racji swego zaangażowania na niwie społecznej, przede wszystkim w strukturach Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przez wiele lat nie przyznano jej tytułu profesorskiego. Stało się to dopiero w wolnej Polsce.

Jej szczególną cechą życia było zaangażowanie społeczne na rzecz Polski i ideałów, w których wyrastała jako przedstawicielka pokolenia Polski Odrodzonej. W latach 1958–1990 była członkiem Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie. Od 1980 r. niezwykle czynnie zaangażowała się w tworzenie struktur NSZZ „Solidarność” Oświaty i Wychowania. Współtworzyła NSZZ Pracowników Nauki Techników i Oświaty w Warszawie, a następnie jako jego delegatka do Gdańska, w październiku 1980 r. uczestniczyła w zjeździe założycielskim „Solidarności” Oświaty i Wychowania, została też powołana do odnowionej Komisji Dydaktycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego. Z ramienia tych struktur, od jesieni 1980 r. prowadziła (pod kierunkiem Stefana Starczewskiego) rozmowy z Ministerstwem Oświaty i Wychowania, przygotowując projekty zmian w programach nauczania historii. W lutym 1981 r. zorganizowała ogólnopolskie spotkanie nauczycieli historii, członków „Solidarności” Oświaty i Wychowania z całej Polski, następnie została wiceprzewodniczącą Ogólnopolskiego Zespołu Historycznego Oświaty, uruchomiła wraz z nauczycielami Wszechnicę oraz zorganizowała, także dla nauczycieli, edycję „Zeszytów Historycznych OZHO”. Dnia 12 grudnia 1981 r. podczas Kongresu Kultury Polskiej przedstawiła projekt powołania Społecznej Komisji ds. Doskonalenia Nauczycieli Humanistów przy negocjowanej z ministerstwem Ogólnopolskiej Radzie Oświaty.

Jej energiczne włączenie się w budowanie społeczeństwa obywatelskiego w ciągu 16 miesięcy „Solidarności”, jedynie na kilka tygodni zostało przerwane stanem wojennym ogłoszonym 13 grudnia 1981 r. Już w styczniu 1982 r. przy punkcie pomocy prawnej dla represjonowanych utworzonym przy kościele św. Aleksandra (proboszczem był bp Władysław Miziołek) zorganizowała wraz z Anną Mizikowską ogólnopolską sekcję pomocy dla nauczycieli. Do 1989 r. odbywała tam regularne cotygodniowe dyżury. Gromadziła dokumentację o represjonowanych nauczycielach, wyszukiwała obrońców, wspierała materialnie rodziny, zajmowała się kolportażem prasy podziemnej. W tym samym czasie (1982–1989) była człon-

kiem Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom. Gdy w 1984 r. mogła wyjechać do Rzymu, przekazała Janowi Pawłowi II wykaz nauczycieli represjonowanych w PRL z powodów politycznych. Jednocześnie na początku 1982 r., dzięki wsparciu bp. Miziołka i ks. Marka Kiliszka z parafii św. Trójcy na Solcu, wraz z innymi uruchomiła jedną z najważniejszych inicjatyw społeczno-kulturalnych okresu stanu wojennego i ostatnich lat PRL: Studium Kultury Chrześcijańskiej. Anna Sucheni-Grabowska była inspiratorką kolejnych dzieł Studium: spotkań formacyjnych i samokształceniowych z nauczycielami oraz uczniami przy parafii św. Trójcy; wykładów wielu wybitnych ludzi nauki i kultury, w terenie — także w mniejszych miejscowościach; wydań kolejnych serii historyczno-literackich (m.in. serie *Nasze Dziedzictwo, czy Antologie Historyczno-Literackie*, wsparte finansowo przez bp. Ignacego Tokarczuka). Także sama prowadziła w latach 1983–1989 w wielu miastach liczne wykłady, np. podczas Tygodni Kultury Chrześcijańskiej, w tym o tradycjach polskiej demokracji. W 1983 r. w ramach podziemnego Komitetu Oporu Społecznego przygotowywała kolejne *Zeszyty Oświaty Niezależnej*. W latach osiemdziesiątych, dzięki zaufaniu, jakim darzyła Ją polska emigracja we Włoszech (szczególnie prof. Karolina Lanckorońska), nadzorowała organizację i finansowanie fundowanych stypendiów naukowych dla młodych historyków. Opiekowała się także — merytorycznie stypendystami, korzystającymi z konspiracyjnej Kasy Stypendialnej Barbary Skargi. Wielu dziś znanych historyków zawdzięcza Annie Sucheni-Grabowskiej swą karierę, warsztat badacza i pozycję w środowisku naukowym. Nie żałowała czasu na spotkania z młodymi badaczami, których uczyła na prywatnych seminariach u siebie w domu, budując tym samym środowisko nie tylko zawodowe, ale także towarzyskie. Stworzone przez nią, bądź przy Jej zasadniczym udziale, struktury organizacyjne z lat stanu wojennego owocowały nowymi dziełami; m.in. w 1986 r. była członkiem założycielem Rady Archidiecezjalnej Duszpasterstwa Nauczycieli i Wychowawców przy kościele św. Wojciecha w Warszawie. W 1988 r. na bazie tej struktury oraz SKCh, w porozumieniu z władzami kościelnymi, powołała do życia Ogólnopolskie Porozumienie Duszpasterstw Nauczycielskich. Dzięki temu już w 1989 r. (przy wsparciu ze strony prof. Wiesława Chrzanowskiego) współtworzyła ogólnopolskie Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, którego kapelanem został ks. Józef R. Maj. W ciągu kolejnych lat KSW utworzyło kilkadziesiąt oddziałów oraz kół, grupujących tysiące nauczycieli, a także założyło własne szkoły (istniejące do dziś).

Powstanie III RP uruchomiło nowe możliwości, stąd i Anna Sucheni-Grabowska zaczęła powoływać do życia nowe organizacje; m.in. w 1992 r. Towarzystwo Stanisława ze Skarbimierza, które w ciągu kolejnych lat swego istnienia wydało kilkadziesiąt pozycji książkowych w ramach Biblioteki św. Jadwigi, m.in. w serii *Sylwetek Niezwykłych*, a także zainicjowało starania, by patronka tych serii została patronką całej Polski (obok św. Wojciecha, św. Stanisława oraz św. Andrzeja Boboli). W początkach lat dziewięćdziesiątych zaangażowała się z całą mocą w tworzenie projektu nowej ustawy oświatowej, której preambułę praktycznie sama napisała (obowiązuje do dziś). Wspierała też kolejne pokolenie młodych naukowców i działaczy, nauczycieli, znajdując zawsze dla nich czas i zapraszając ich do

domu, by prowadzić ożywione dyskusje: o historii, o Polsce, o bieżącej sytuacji politycznej. Nie lubiła się pokazywać publicznie, nie chciała przyjmować należnych Jej nagród i podziękowań od wolnej Ojczyzny. Dopiero w 2006 r. przyjęła z rąk jej prezydenta Lecha Kaczyńskiego Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski „Polonia Restituta”. Zmarła dnia 30 lipca 2012 r. nad ranem w swoim warszawskim domu, została pochowana na rodzinnym cmentarzu w Gidlach. Wróciła do swoich.

Profesor Anna Sucheni-Grabowska ma wielce znaczący dorobek w zakresie badań historycznych, szczególnie nad dziejami dawnej Polski. Do połowy lat siedemdziesiątych XX w. Jej prace dotyczyły w głównej mierze spraw związanych z domeną monarszą w państwie ostatnich Jagiellonów i pierwszych królów elekcyjnych. Były to fundamentalne monografie, które stanowiły podstawę uzyskania stopnia doktora: *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1548*, 1967 (wyd. 2, 2007) i doktora habilitowanego: *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1: *Geneza egzekucji dóbr*, 1974. Kilka rozpraw i artykułów Anny Sucheni-Grabowskiej dotyczyło dochodów z królewszczyzn oraz losów egzekucji dóbr aż do połowy XVII w. Ponadto wraz ze Stellą M. Szacherską wydała lustracje województwa płockiego, a edycje lustracji województwa mazowieckiego ukazywały się pod Jej redakcją. W powiązaniu z pracami edytorskimi dotyczącymi stanu królewszczyzn w tej prowincji powstało też studium na temat mazowieckiej skarbowości. Jej dokonania w kwestii badań nad dobrami domeny i skarbem koronnym w czasach ostatnich Jagiellonów budzą do dziś powszechne uznanie. Mimo że od czasu ich publikacji upłynęło kilkadziesiąt lat, zawarte w nich ustalenia nie zostały nawet w najmniejszym stopniu zakwestionowane.

Drugim obszarem, który w pracy naukowej Pani Profesor wielce się znaaczył i usytuował Ją w gronie autorytetów także i w tej dziedzinie, były badania nad staropolskimi instytucjami życia publicznego oraz nad czynnikami w tym życiu decydującymi, czyli monarchą, elitą dostojniczą i szlachtą.

Stan zdrowia nie pozwolił Annie Sucheni-Grabowskiej ukończyć syntezy dziejów przedrozbiorowego parlamentaryzmu, nad którą pracowała do końca życia. Pozostały jednak rozprawy poświęcone niektórym jego okresom, jak choćby znaczący rozdział w *Historii sejmu polskiego* (t. 1, 1984) obejmujący lata 1540–1586, kiedy to sejm pozostawał w praktyce najistotniejszym z organów naszego państwa. A także sporo znaczących artykułów: na temat istoty „sejmów niedoszłych”, konkluzji sejmowych podczas zgromadzeń za Zygmunta Augusta, roli mandatu poselskiego, szesnastowiecznych sejmików ziemi liwskiej czy posłów z ziemi wiskiej. Wreszcie wyjątkowo cenne rozważania syntetyczne: *Z badań nad polskim parlamentaryzmem XVI wieku*, CPH, t. 26, 1974, nr 1 (współautor S. Płaza) oraz *The Origin and development of the Polish Parliamentary System through the End of Seventeenth Century*, w: *Constitution and Reform in Eighteenth Century Poland. The Constitution of 3 May 1791*, Bloomington 1997.

Ogromną wartość posiadają prace dotyczące instytucji senatu w XVI w., senatorów jako grupy społecznej oraz najbardziej wybitnych jej członków. Na potwierdzenie wymienić można choćby artykuły poświęcone kształtowaniu się

koncepcji senatu, elicie władzy z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVI w. oraz biografie Jana Łaskiego i Jana Ocieskiego.

Natomiast ustalenia Anny Sucheni-Grabowskiej odnośnie do relacji między szlachtą koronną a władcami z dynastii Jagiellonów zmieniły niemal całkowicie dotychczasowe interpretacje i oceny wpływu tych głównych sił politycznych decydujących o sytuacji państwa. W sposób w pełni przekonujący ukazała proces przekształcania się stanu uprzywilejowanego w obywatelski, który w ostatnim okresie panowania Zygmunta I i w pierwszym jego syna stał się głównym inspiratorem działań na rzecz niezbędnych reform oraz pogłębiania integracji krajów, w których panowali. A w latach 1562–1570, już we współpracy z Zygmuntem Augustem, dokonał poważnej naprawy państwa i znacznie przyczynił się do prowadzenia do Unii Lubelskiej. Bez rozpraw i artykułów Pani Profesor wciąż obowiązywałyby na temat szlachty i monarchów nierzetelne opinie wprowadzone przez autorów ze szkoły krakowskiej, utrwalane zwłaszcza w pierwszych dziesięcioleciach PRL-u. Już rozprawy doktorska i habilitacyjna wniosły w tej kwestii wiele cennego materiału faktograficznego. Później przysły prace z coraz wyraźniej formułowanymi nowatorskimi interpretacjami i ocenami: m.in. *Walka o demokrację szlachecką*, w: *Polska w epoce Odrodzenia* (1970 i wyd. następne); *Spory królów ze szlachtą w złotym wieku* (1988); studium: *Obowiązki i prawa królów polskich w opiniach pisarzy Odrodzenia*, w: *Między monarchą a demokracją* (1994), wreszcie najlepsza, mająca już dwa wydania, chociaż niepełna, biografia ostatniego Jagiellona: *Zygmunt August — król polski i wielki książę litewski 1520–1562* (1996 i 2010).

Wnikliwe wieloletnie badania kwestii ekonomiczno-skarbowych, instytucji życia publicznego oraz zbiorowości i osób w nim uczestniczących pozwoliły Prof. Annie Sucheni-Grabowskiej w sposób niezwykle kompetentny wypowiedzieć się o wszystkich najistotniejszych sprawach okresu staropolskiego. Za najbardziej interesujące uważać można teksty zawierające Jej całościową wizję epoki zamieszczane w ostatnich latach życia w książkach i czasopismach przeznaczonych dla szerszych kręgów czytelników, jak choćby szkic: *Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego*, w: *Tradycje polityczne w dawnej Polsce* (1993), czy esej *Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa*, „Arcana” (2/2001). Sformułowane tam postulaty badawcze dotyczące spraw priorytetowych, z bardziej lub mniej udokumentowanymi hipotezami, których zrealizować nie zdążyła, powinny inspirować szerokie kręgi badaczy. Tych zaś, których gromadziła na swych nieformalnych seminariach, wręcz zobowiązują do rozwijania Jej dzieł zarówno w zakresie badań, jak i upowszechniania wiedzy historycznej zwłaszcza wśród młodzieży. Udowodniła w swych pracach, z jak wielu dokonań przodków z odległej przeszłości możemy być dumni. Jej zaś życie świadczy, że wielkich zasług Polacy byli też nie tak dawno wśród nas.

Zachowajmy ich wszystkich we wdzięcznej pamięci.

Jan Żaryn, Jan Dziegielewski
(Warszawa)